

és hívogató Budapest-képzet hogyan lényegül át a harmadik kötetben az arctalan hatalom színterévé. Beszédese, hogy az új járművel való hazatérés leírásakor a hazai közlekedési rend és a kézi váltókar megszokása már egy végtelenséget implikáló, országúti területhez kapcsolódik – egy olyan térhez tehát, amely felett már nem gyakorolhat fennhatóságot a főváros és a benne sűrűsödő hatalmi bázis.

A Budapestről hazatérő szereplők nagyvárosról szóló beszámolóit különös módon egyáltalán nem kapnak helyet a trilógiában. Mind az első, mind a harmadik kötetben csupán az utazás kézzel fogható eredménye, első esetben a hajójegy megvásárlása, a harmadik kötetben pedig a motorbicikli érkezése kelt hullámokat a család és a falu életében, az utazás élményeivel vagy viszontagságaival kapcsolatban ugyanakkor nincs érdeklődés, nem születik róla szereplői beszámoló. A narráció e feltehetően tudatos megfontolása azt példázza tehát, hogy nincs, nem is létezhet tanúságtévő gesztus, a különböző térformák lakói közötti szakadék nagyságából kifolyólag a nagyváros-élmény szükségszerűen elmondhatatlan marad azok számára, akik életük során sohasem lépték át saját szűk vidékük határát.

Gregor Lilla

Betegség, identitás, test

HATÁROK TÓTH KINGA *HOLDVILÁGKÉPŰEK* CÍMŰ KÖTETÉBEN

Tóth Kinga *Holdvilágképek* című kötete a közvetlen irodalmi kontextusának tekinthető művektől több szempontból eltérően közelíti meg a betegségtapasztalat megragadhatóságát: eltávolodik attól a gyakorlattól, hogy a betegséget a beteg vagy a körülötte élők szenvedéseként narrativizálja, illetve hogy vallomásos vagy naplószerű módon írja le.¹ A *Holdvilágképek* befogadójának nincs is lehetősége a kötetben megjelenő betegek állapotának alaposabb megismerésére az egy-két oldalas, újabb és újabb helyzeteket, szereplőket bemutató elbeszélések révén. A kötet elbeszélő-betegei érzéki tapasztalataikat a legritkább esetben tematizálják közvetlenül. A szenvedésalapú betegségnarratívától való távolságtartás igénye, amelyre Tóth Kinga nyilvános megszólalásaiban is utal,² implikálja azt az elgondolást, hogy a betegségnek nem elkerülhetetlen következménye az az individuális és belülről szemlélő emberi nézőpont, amely a betegséget a kinnal teszi egyenlővé, és amely az egészséges állapottól való elválasztottságot szükségszerűnek tételezi és ekként hangsúlyozza. Ezzel összhangban a narrátor a [gyakran az elbeszélő énnel azonosítható] beteg állapotát, a szervezetében végbemenő folyamatokat, vizsgálatát vagy kezelését a beteg testtől elkülönülő nézőpontok felvételével teszi megragadhatóvá. A kívülről való rátekintés a kötetben leggyakrabban az orvosi perspektívába való helyezkedéssel, a gyermeki felfogás érvényesítésével, más médiumok és műalkotások beépítésével jelenik meg.

1 A felvetett különbségek alapját képezhetik például Esterházy Péter *Hasnyálmirigynapló*, Nádas Péter *Saját halál*, Szilasi László *Luther kutyái* című művei, valamint Schein Gábor *Üdvözlés a kontinens belsejéből*, Takács Zsuzsa *A test imádása és Tiltott nyelv* című köteteknek idevágó ciklusai.

2 Sirbik Attila, *Kemény téma. Interjú Tóth Kingával Holdvilágképek című kötete kapcsán*, 2017, <http://tiszatajonline.hu/?p=107816>.

A *Satu* elbeszélője a gyógyszeres kezelés révén a szervezetében lejátszódó folyamatot önmagától nyelvillel eltávolítva írja le; a szöveg első felében még időnként előforduló személyjelek („fejem”) és személyragok („leszek”) eltűnnek, a testrészeket senki nem birtokolja, nem tudni, kivel történnek az események és ki végzi a cselekvéseket: a „satu előlről és hátulról is nyomja a mellkast, először az elülsőt érezni”, a „hörögőtágító segíti a levegővételt”.³ Az elbeszélő személyétől eltávolodott cselekvés ezután a folyamatnak a korábbi elbeszélő testén belüli mikroszkopikus szintű résztvevőire, az antitestekre és a „rosszindulatúak”-ra helyeződik át: az „antitest nekimegy a satunak” és az ő csapatuk „rohan az erekben a rosszindulatúak után”. [85.] A szöveg végére ismét az elbeszélő válik a cselekvővé, ekkor már az antitestekkel azonosulva testileg – „téglatest lesz a szájúregem” – és funkcióját tekintve – „befalom a rosszindulatút” – is. [85.] Nemcsak nyelvillel távolodik egymástól az elbeszélői hang és az elbeszélő test, hanem a megjelenő intermediális utalás miatt is. A gyógyszer hatásának leírása az *Egyszer volt, hol nem volt* című rajzfilmsorozat módszerével, a szervezet folyamataiban résztvevő anyagok antropomorfizálásával történik, az antropomorf fehérjék és kórokozók pedig a rajzfilmből átvett figurákként jelennek meg. Az így a szöveg teréből egy másik médiumba átlépő perspektíva alapozza meg a kórokozó testi bemutatását, amelyet közvetlenül követ az első személyű elbeszélő testének leírása: a „rosszindulatú haja is vörös és felfelé áll, vékony. Hízok, nemsokára antitest leszek, téglatest lesz a szájúregem”. [85.] Az elbeszélő saját testét is az előzőleg megképezett intermediális pozícióból látatja, így mintha a saját testéhez való, az ekkor nyelvillel ismét jelölt első személy okozta közelítést a nézőpont elemelése és a figura pontos testi ábrázolásának kölcsönvétele küszöbölne ki, miközben a korábbi, személytelenített perspektívából ábrázolt test ellenpontjaként emelkedik ki a hangsúlyosan antropomorfizált betegség.

Hasonló, a testet az ahhoz tartozó énelbeszélőtől eltávolító technika az orvosi tekintet átvétele a saját testre reflektálva, amelyet gyakran az orvosi szókincsnek a szövegbe ékelődése jelez. Az utasítások és diagnózisok szabad függő beszédbeli felidézése arra is alkalmat ad, hogy bár a páciensi és orvosi nézőpontok elkülöníthetők volnának, az elbeszélő mégse csak a hangját kölcsönözze az orvosi szólamnak, hanem át is vegye az azt létrehozó perspektívát. „Ha egy kólibacilus van a medencében, az téged megtalál, hajlamod van rá, mondja [az orvos vagy az ápoló]”, olvasható a *Merülés II.* című szövegben, a folytatás pedig még élesen elkülöníthető nézőpontokat, egymással érintkező és így szükségszerűen egymástól különálló testeket jelez: „a combomba nyomja a tűt. Bekeményítem, mert hozzám nyúl, a lábamat deríti fel a szúrásra.” [29.] A következő mondat azonban elbizonytalanítja ezt a helyzetet, arról, hogy „[i]de megy majd a B12 is, meg az immunerősítők”, nem állapítható meg, hogy az orvosi szavak ismétlése vagy egyszerűen az önmagát néző elbeszélő szólamának része, de a combot figyelő tekintet mindenképpen az injekciót beadni készülő, nem pedig a combját feszítő testhez tartozó perspektíva. [29.]

A saját test külső szempontból való leírásánál még inkább távolító hatású elbeszélői helyzetnek tekinthető a személyes érzelmeknek a szubjektumon kívüli perspektívából való ábrázolása, ilyen például az *Írisz I.* című szöveg helyzete, amelyben

3 Tóth Kinga, *Holdvilágképekűek*, Magvető, Budapest, 2017, 85. [A további oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.]

az elbeszélő-beteg magáról írja, hogy „[a] szemcsepptől kitágultam, rácsodálkozom a köpenyére”. [31.] A pupillatágulást kívülről érzelmeként értelmező narrátor kétszeresen is külső nézőpontot érvényesít, hiszen saját szemét fizikailag sem láthatja. A *Szárnyas tű* elbeszélője pedig az orvos és kezelt szemszögének és beszélői szolamának összemosódásán túlmutatva maga is orvososá vagy ápolóvá válik, amennyiben megtanulja kihúzni magából az infúziót. Ugyanakkor a szöveg kiemeli, hogy az elbeszélő én alapvető – és sokak számára egyetlen – jellemzője vénáinak állapota: nem könnyen szűrhetők a vénái, emiatt utálják a nővérek, hozzá „kötik a sikertelenséget”. [24.] Mint egyetlen explicitté tett tulajdonság, az válik személyiségének fő konstituens elemévé is, hogy nehezen lehet megszűrni, ez alapján (egy metonimikus áttételen keresztül) hívja őt a kórházi személyzet „Keménybőrűnek”. [24.] Az elbeszélő identitását így az ápolók és orvosok szemében orvosi használhatósága [pontosabban használhatatlansága] alkotja meg, az ő nézőpontjukba belehelyezkedve pedig az elbeszélő maga is részesévé válik ennek a perspektívának, az „azt kívánom, legyen egy jó vénám” a tűszúrásoktól szenvedő beteg és a tűszúrást végző ember kívánságát egyszerre tükrözi.

Az elbeszélő megkettőződése, a betegség vagy fájdalom átélőjének és a mindezt szemlélő leírónak az elkülönülése a fájdalomérzet elkerülését biztosíthatja: a betegnek a belső nézőpontról való leválasztottsága a fájdalomtól való elválasztottság tapasztalatát is nyújtja.⁴ A saját testnek, a saját állapotnak más nézőpontokon keresztül megértése azonban nemcsak a fájdalomtól való távolodás vágyával, hanem a történelem megértésének, az azokhoz szükséges tudásnak a hiányával is összefügg: amennyiben az elbeszélő nem érti, milyen folyamatok zajlanak testében, szükség-szerűen olyan emberekhez vagy alkotásokhoz fog segítségért fordulni, amelyek megmagyarázhatják azokat – orvoshoz, ápolóhoz, ismeretterjesztő rajzfilmekhez. A páciensi nemtudás összefűződik a betegség okozta tehetetlenséggel, és az ezek hatására kialakuló, másoknak alárendelt pozíció a gyermeki szerep felvetésével és az abba való belehelyezkedéssel bontakozik ki. Ez a szerep a cselekményben és az elbeszélések diszkurzív terében egyaránt jelentkezik: helyenként az elbeszélők viselkedése, máshol saját beszédmódjuk és a körülöttük élők nyelvhasználata mutat rá a beteg gyermekiségére. Leggyakrabban a „babám” megszólítással jelzi az orvos vagy ápoló azt a feltételezett magatehetetlenséget, amely a betegség és a kezelés által csecsemőhöz teszi az elbeszélő ént hasonlóvá – annak ellenére is, hogy az elbeszélő önmagát határozottan eltávolítja a gyerekkortól.⁵

A beteget kívülről szemlélő egészséges is hasonlóképp értelmezi őt, ha a betegnél lévő zacskóban „[p]opsikrém, babafürdő, babaolaj, babakenőcs, ételallergiára

4 Werner Hamacher egy Szophoklész-dráma elemzésekor fejti ki, hogy a szenvedésnek létezik referencia nélküli formája, amelyben a pusztá fájdalom viszonyítási alap híján mértéktelenként tűnik fel, és átélője magát a szenvedést szenvedni el. Ebben a formájában a fájdalom vagy a szenvedés nem is megragadható, azaz fájdalomról csak a túlélő, a kigyógyult, a mértéktelenségből kilépett ember képes tanúságot tenni. (Werner Hamacher, *Other Pains*, ford. Ian Alexander Moore, *Philosophy Today*, 2017/4., 967–968.) Erre a fajta távolságtartásra mutat törekvést a kötet azon tendenciája, hogy a beteg emberek érzéseit nagyon ritkán tematizálja – expliciten érzésként leírva a kötet 73 szövegéből összesen hétben szerepel bármilyen, a betegség okozta belső érzet.

5 Például: „Babám, [...] azért a kontrollokra jöjjön vissza. Ezt mondja az orvosom, akivel az erkélyen cigiztem.” [21.]

bébiétel” található. [43.] Bár a *Zacskó* elbeszélője szerint a vonaton azért bámulják őt, mert „átlátszik” rajta a betegség, az utastárs ezzel össze nem csengő (de érthető módon felmerülő) kérdése – „Kisbabának lesz?” – nem a beteg, hanem ismét a magatehetetlen csecsemő létformájába utalja a megszólítottat az elbeszélői perspektívából értelmezve, hiszen a termékeket saját magának vásárolta az elbeszélő én. [43.] Az, ahogy az elbeszélő itt kifejezi a gyanúját, hogy a betegsége miatt bámulják meg őt a vonaton, már másfajta elválasztást is feltételez; nem csak egy alapvető tulajdonság, a (feltételezett vagy valós) magatehetetlenség határozza meg az alanyt. A betegség itt valamiféle önálló entitásként jelenik meg, amelyet lehet közvetlenül nézni, erre mutatnak az elbeszélő utastársait leíró szavai: „nem is engem néz, hanem a betegséget. Látja más is, átlátszik rajtam”. [43.] Az elbeszélő-beteg teste tehát hasonlóan működik, mint a zacskó, amit magával hord: átlátszó, a kíváncsiskodók bele tudnak nézni, és megláthatják benne a betegséget. Az alapvető különbség a két objektum között az, hogy amíg a test magának a betegségnek a „zacskója”, a betegség közvetlenül látható meg rajta keresztül – legalábbis az elbeszélő szavai alapján –, addig a babakellékeket tartalmazó zacskóban közvetlenül csak a betegség indexikus jelei, a termékek láthatók. Ezek interpretációja azonban már a néző feladata, így lehetséges a félreértés és a kérdés: „Kisbabának lesz?” [43.]

A *Barát* című szöveg elbeszélőjét a kórházi személyzet szintén „babám”-nak szólítja, a „még lehet orvos” pedig a jövőbeli kilátások fiatalkori perspektíváját idézi fel. Az elbeszélő említ egy kisfiút is, akiről azt írja, „gyerek, sokkal kisebb, mint én. [...] Titkon abban bízok, egyszer majd megmutatom valakinek”. [52.] Ez a kisfiú az elbeszélő részének tűnik, és mintha az elbeszélőből beszélne kifelé, így lehetséges, hogy egyazon mondatban megjelenik az elbeszélő én és az attól különböző, harmadik személyű elbeszélőt állító mondat, hogy egy „kisfiú beszél ebben a szövegben”. [52.] Néhány sorral később a kisfiú kettős kapcsolatba kerül az elbeszélőben lévő tárgygal először hasonlítás, majd az ok-okozati összefüggés lehetőségének felvetése révén. A még a kisfiúra vonatkozó mondatzárlatot – „onnantól nem tud majd beszélni” – követi előbb a hasonlítás: „Fizikailag így terül el belül a tárgy”, utóbb a potenciális oksági kapcsolat említése: „lehet, hogy ez váltja ki a tárgyat”. [52.] Mivel a mondat első felében nincs olyan kifejezés, amelynek a helyettesítőjeként értelmezhető az ez mutató névmás, a megelőző szövegrészt kell figyelembe venni. „Ha nem vagyok jól, szigorú leszek, onnantól nem tud majd beszélni [a kisfiú].” [52.] Az ez tehát, ami a tárgyat kiválthatja, a három, tartalmilag egymással oksági láncolatba rendeződő tagmondat bármelyike lehet: az elbeszélő nincs jól, ezért szigorú, ezért a kisfiú nem tud beszélni, valamelyik ok folytán pedig létrejön a tárgy. A kisfiú így egyaránt tükörképe és kiváltója is a tárgynak, ugyanakkor valamiféle olyan belső hang vagy entitás is, amely az elbeszélő-betegben él, és amely fölött az elbeszélőnek hatalma van: engedheti beszélni, vagy elhallgattathatja.

A kisfiú-tárgy mint tünet és mint betegség az elbeszélő énjétől elkülönül, a megjelenő betegségtapasztalat hasonló a *Zacskó* című szöveg leírásához, ahol a testen átnézve meglátható az attól különböző és elkülöníthető betegség. Ilyen betegségtapasztalat szükséges ahhoz, hogy egy műtét úgy váljon leírhatóvá, mint amely során „kiveszik, ami nem kell”. [104.] Az azonban ezzel alapjaiban szemben álló elképzelést jelez, amikor a gyógyítás folyamatát az elbeszélő úgy fogalmazza meg,

hogy „kiveszik belőlem a lányt”. [55.] Ekkor a betegség az, aminek közvetve, a műtéten keresztül hatalma van az elbeszélő emberi mivolta fölött, a betegség hatására távolítják el az emberit saját testéből; ugyanakkor az elbeszélés nem szűnik meg, az elbeszélőt tehát nem számolja fel az, ha kiveszik belőle az emberi hangot. A betegség és az emberi kettősségét egyelőre fenntartva így csupán a betegség marad meg az elbeszélőből, a betegség veszi át az elbeszélői szót.

Az *Altatás* elbeszélője szintén éles elválasztással él, tudatát és testét elkülöníti, ugyanakkor rávilágít a kettő közötti párhuzamra, amint a fején lévő kopasz foltokat a folyamatos emlékezeten esett, altatás okozta hiányokhoz hasonlítja. „Akkor meglátnák [...] az üres foltokat a fejemben. Pont, mint belül, egy pöttyös térkép, sűrű szigetek és vakfoltok, nem találok köztük az átjárót.” [10.] Az elbeszélő én képtelen a részleges emlékezetet helyreállítani, megtalálni a szükséges átjárókat, kapcsolatokat az emlékezetében megőrzött időszakok között, hogy narratívát alkosson. Éppen így nem képes arra sem, hogy teste részlegességéből egységet hozzon létre. A testet egységesnek csak azok a külső szemlélők láthatják, akik nem tudnak a hiányokról, akik az elbeszélő tiltásként és leírásként egyaránt érthető mondatának – „Hozzám nem ér senki.” – érvényessége alá esnek. [10.] A betegtől való távolságtartás nem egyszerűen a tőle vagy elváltozásaitól való viszolygás eredménye, ő maga is erre törekszik. Mivel a beteg testének érintése volna az, aminek hatására az elbeszélő barátai „meglátnák a szindrómát, megéreznék a szagomon a vegyszert, az üres foltokat a fejemben”, [10.] ha nem ér hozzá senki, itt is a *Csendkirály* című szövegből ismert helyzet valósul meg: „most nincsenek tüneteim, az asztal körül ülők nem tudnak a tünetekről”. [88.] A betegség ekkor csak hasonlít a tudati működésekre, de teljesen testiként jelenik meg.

Több elbeszélés azonban nem az *Altatás* logikáját követi, nem választja le a belsőről a testet, és nem egyértelműen testiként határozza meg a betegséget. „Mi a viselkedés, mik a tünetek?” – vetődik fel a kérdés, ez a megfogalmazás pedig azt implikálja, hogy a beteget leíró jelenségek között vannak olyanok, amelyek nem biztosan vagy csak nehezen sorolhatók a két kategória valamelyikébe. [108.] A viselkedésnek, ami nem pusztán testi folyamat, a tünetekkel való hasonlósága jelzi azt az elgondolást, mely szerint a tünetek sem feltétlenül kell, hogy a testen jelenjenek meg. A betegség az ehhez hasonló felfogású elbeszélésekben elkülönül az emberi éntől, de ez az elkülönülés szükséges is a potenciális gyógyuláshoz – hiszen így lehet a betegséget eltávolítani az emberből, vagy éppen fordítva. Ez utóbbira példa a leírás, hogy „[m]egfigyelik a tüneteket, a viselkedést, kiveszik belőlem a lányt”. [55.] A *viselkedés* és a *tünetek* a mondat kétféle grammatikai értelmezése mentén két eltérő felfogást jelez: ha egyik a másikkal magyarázó viszonyban áll, akkor tünetek és viselkedés között átfedést tételez fel a szöveg, ennyiben az előző kérdés logikáját követi ez a kijelentés is. Amennyiben azonban a kettő közötti vessző az és kötőszót pótolja, az a viselkedés és a tünetek pontos megkülönböztethetőségét (vagy az orvosok ezekre nézve pontos megkülönböztető képességét) sugallja. A mondat befejezése ugyanakkor egyértelművé teszi, hogy betegség és ember különválasztható, és amint „kiveszik [...] a lányt”, majd viselkedés és tünet is megkülönböztethetővé fog válni, hiszen a viselkedés az emberi, a tünet a betegség sajátja.

Szintén a betegséget az embertől elválasztó elgondolást tanúsít a *Zacskó* alaphelyzete, amelyben az elbeszélő én teste mintegy a betegség zacskójaként hordozza azt,

és betekintést enged rá a bábéskodóknak. A különválasztás példáiban az emberi és a betegség kapcsolata minden esetben belefoglaló viszonyt mutatott; ezekben vagy a betegség tartalmazza az embert, vagy az ember a betegséget. A *Vége* című elbeszélésben a kétfajta bennfoglalás egymásba fordul a gyógyulás folyamatának leírásában. A betegség eltűnését az „elfogy belőlem” és a „kimegy innen” fordulatok, az egészség világához való bizonytalan hozzáállást a „[m]it kell ebben csinálni” és a „[h]ol leszek ebben benne” kérdések írják le – tehát amíg a betegség–én viszonyban az én a bennfoglaló, az egészség–én összefüggésben az egészségé ez a szerep, az én pedig a belefoglalt lesz. [113.] „Minden pont ellentétes lesz” – folytatja a szöveg, így a bennfoglaló és a bennfoglalt viszonya is. [113.] Innen olvasva értelemszerűen adódik, miért olyan bizonytalan az elbeszélő én számára az egészség, miért gondolja úgy, hogy annak a „lefolysa ismeretlen, a kezelése, a módja ismeretlen”; eddig ugyanis nem neki kellett viszonyt létesítenie, elhelyezkednie valamiben, hanem őbenne foglalta el helyét a betegség. [113.]

A *Lyuk* című szöveg hármassal dolgozik, elválasztja egymástól az elbeszélő én testét, magát az elbeszélő ént és a betegség tünetét, a lyukat. „Lyuk van a hasamban, én is kijövök rajta” – kezdődik az osztottság leírása, és bár itt a hasat még birtokos személyjel köti az énhez, a lyuk már elkülönül, és képes magán áteresztetni az elbeszélő ént. [91.] Elbeszélői test és betegség egymást keretezi, kölcsönösen magába foglalja a másikat. A következő mondatban azonban már „bordakosarak”-ról van szó, a birtoklás jelzése nélkül, ez a szövegrész akár egy, az elbeszélőtől teljesen független testre is vonatkozhatna. Természetesen ekkor is érintkezésben marad az én és a test, ez viszont már nem definiálódik az ő testeként. „Kedvetlen a lyukam, nem akar beszippantani, átereszt mindent, felfelé és lefelé is lök engem” – olvasható a zárlat, ahol megmarad az én és a test viszonya, amennyiben a test nem az én része, mint a szöveg elején volt: magába zárja az ént, de a benne fel-le lökhető én nem tölti ki azt. [91.] A lyuk és az én viszonya ugyanakkor megváltozott, az én tulajdonaként, „lyukam”-ként szerepel az elválkozás. Az elbeszélés során tehát a test és betegség kölcsönös egymásba foglaltsági viszonya megmarad, miközben az én egyikőtől a másikig lendül.

Több olyan szöveghely van azonban, amely a viselkedést és a tünetet, az emberit vagy a testet és a betegséget nem választja el egymástól, hanem egyként kezeli. „Vannak papírok, ha elhisszük őket, betegek vagyunk, ha fáradtak vagyunk és nincs kedvünk dolgozni, betegek vagyunk, ha haragszunk, betegek vagyunk.” [30.] A betegség eszerint lehet külső meghatározottságú, eldőlhet a pillanatnyi állapottól függően, viselkedés és tünet nem elkülöníthető. Ezt az elgondolást követi A *végére* című szöveg is: „Ha rossz a kedv, sikertelenség ér, beteg vagyok, nyáron egészséges”. [68.] Tovább követve a szöveget egyértelművé válik, hogy a tünetek és viselkedések egybeesése egyúttal a betegség és az elbeszélő én egybeesését is jelenti, amint azt az elbeszélés explicitté is teszi: „A betegség én vagyok. A betegség írja ezt”. [68.] Jelentős változás ez az elbeszélés elejéhez képest, ahol a betegségről még harmadik személyben esett szó („A betegség lefolysa, gyógymódja ismeretlen.”); ahhoz az elbeszélői hanghoz hasonul itt az elbeszélő, amelyik azután is zavartalanul folytatja mondatait, hogy kivették belőle a lányt. Azzal az állítással, hogy a „betegség én vagyok”, A *végére* rámutat arra az esetre, amikor az [elbeszélői] identitás a betegséggel fonódik össze, amikor maga a betegség válik az elbeszélő énné. A betegség ekkor úgy képezi az identitás részét, hogy a kettő egymás nélkül nem is létezhet: a betegség nem jelenhet meg

a műben az elbeszélői hang, az elbeszélő alakja nélkül, az elbeszélő-beteg pedig nem tudja saját identitását a betegség nélkül elképzelni vagy elhelyezni. Ezt mutatja a *Vége* című szöveg elbeszélőjének bizonytalansága: az elbeszélő én nemcsak amiatt nem találja a helyét az egészségben, mert itt kell először helyet keresnie, ahogy azt a bennfoglalások megforduló viszonya mutatta, hanem azért sem, mert olyannyira megszokta a beteg-létet, hogy az identitásának részévé vált.

A betegség és a test, a betegség és az emberi elválasztása vagy összefonódása, és az elbeszélői én kapcsolata ezekkel nemcsak a külső nézőpont érvényesítésén és intermediális vagy intertextuális utalásokon keresztül rajzolódik ki; a betegségnek és hatásainak az identitáskonstruáló testbe való beágyazottsága szintén ezen viszonyrendszer összetettségét fokozza. A *Foltok*, a *Buborék I.* és a *Babák* című elbeszélések ciszták és embriók között állítanak párhuzamot vagy számolják fel akár a kettő közötti különbséget. „Ezek egészséges dudorcsirák lesznek” – olvasható a *Foltok*ban, ahol a *dudorcóra* hapax legomenon – az embrionális fejlődés szedercsóra és hólyagcsóra nevű szakaszainak mintájára – olyan élőlénykezdeményt jelenthet, ami dudor alakú. [56.] A folt tehát valaminek a kezdeménye, egy olyan lénynek, amely, amennyiben leképezi a csecsemő viszonyát édesanyjához, értelmezhető a hordozó testének megkettőződéseként, olyanként, amiben/akiben az elbeszélő én tovább fog tudni élni. A kötet ehhez hasonló párhuzamai felhívják a figyelmet arra, hogyan választ el az orvostudományi diskurzus két olyan dolgot, ami egy nő testében ugyanott növekszik és [ebben a korai időszakban] hasonló alakú és méretű.⁶ Ezek a szövegek az orvosi nyelv hatalmára mutatnak rá, arra a hatalomra, amellyel kapcsolatban Donna Haraway felveti, hogy [a test és a társadalmi nem utólagos konstruáltságához hasonlóan] a test organizmusként való felfogását meghatározza.⁷ Senki sem születik szervezetnek, senki sem eleve organizmus; a szelf és az azon kívüli dolgok elkülönítése, azaz az organizmus határainak megállapítása az immunológiai diskurzusok feladata. A tény, hogy az organizmus határai nem állandók, mivel az immunológia képes változtatni rajtuk, a betegség és a halál fogalmainak átalakíthatóságát is eredményezi, ezt is legalább részben az orvosi diskurzusok hatásköre alá helyezi.

Az organizmus fogalmi határainak tágulását jelzi a *Babák* című elbeszélés, amelyben a ciszták metaforikusan azonosulnak az anyában növekvő embriókkal. „Visszajönnek a gyerekeim, parazitaciszták, duplanagy tüsszök. Egyszerre nőnek, feszülnek és pukannak. Ikrek esnek szét a vezetőkeimbemben.” [75.] Az organizmus kategóriájának kiterjesztése az embrió-cisztákra a fogalom bővítésének első lépése, a „vezetőkeimbemben” kifejezés használata az emberi test és technikai környezet szókészlet- és működésbeli egyezéseire rámutatva ugyanakkor megelőlegezi az organizmus fogalmi határainak megsértését. A következő mondat néhány szava pedig el is végzi ezt a határsértést, amennyiben funkciójukat alapul véve az elbeszélő ént egy géppel azonosítja: „Én vagyok az inkubátor”. [75.]

A mindenkori elbeszélő én önmeghatározásában elsődleges szerepet játszó test és a más típusú létezők [élőlények és tárgyak] egymásba csúsztatása bizonyos szöve-

6 Réthelyi Miklós – Szentágothai János, *Funkcionális anatómia*, Medicina, Budapest, 2014, 31–33.

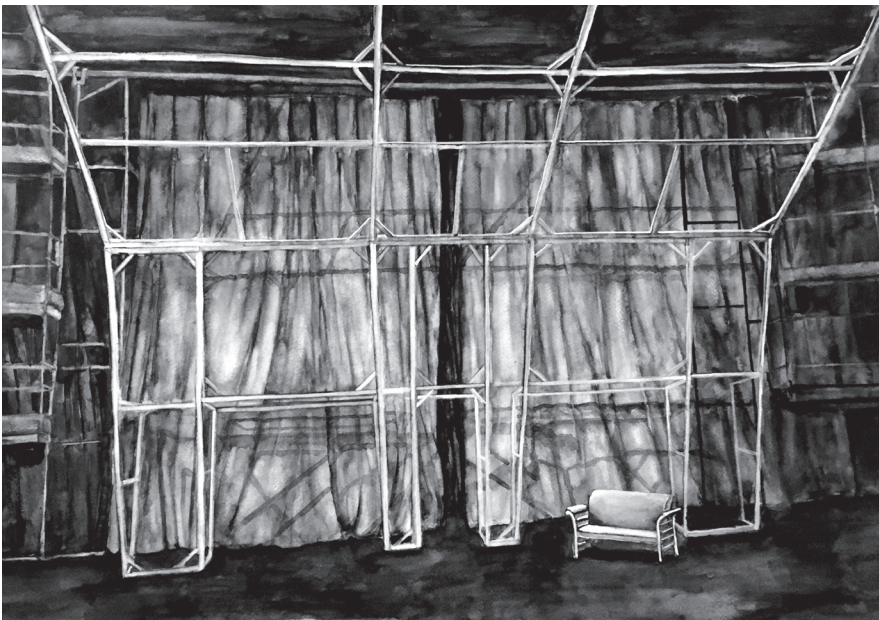
7 Donna Haraway, *The Biopolitics of Postmodern Bodies. Determinations of Self in Immune System Discourse = Feminist Theory and the Body. A Reader*, szerk. Janet Price – Margrit Shildrick, Routledge, New York, 1999, 203–214, 207.

gekben és a kötet vizuális darabjain főként a figyelemnek a köztük lévő párhuzamokra irányításával teremtdik meg, azonban például a *Robotzsaru* című szövegben az emberi test és az attól eltérő típusú létező, a gép fizikailag is összeér, egymásba ágyazódik. Megjelennek a kötetben saját testüket vagy testrészeiket gépnek tekintő elbeszélők is, ilyen többek között a *Boglárka* narrátora. Itt a címbe növény és ember csúszik egymásba nyelvi szinten (a virág és a női név egybeesése által), a szöveg későbbi részében pedig gép és test határa kérdőjeleződik meg, amennyiben az elbeszélő én saját testét gépként kezeli. Tetováltatni tervez, a csuklójára „egy nagy PLAY gomb” fog kerülni, mintha azzal lehetne őt beindítani, ugyanakkor már a tetoválás előtt azt mondják róla, hogy „[f]olyton pörög, hiperaktív [...], folyton be van kapcsolva”. [42.] Az állandó pörgés, ahogy a PLAY gomb hatására pörögne bármilyen adathordozó lemez, ezek szerint az ének sajátja, csupán a gomb hiányzik hozzá a testéről – az elbeszélő én eleve gépként működik, és ezt a belső működést akarja a testére írva külsőleg is láthatóvá tenni. A folyton bekapcsolt állapot szintén az elbeszélő én alapvető tulajdonsága, azonban a ki- és bekapcsolás lehetősége feltételez egy olyan létezőt, aki/ami a hiperaktív ént kívülről szabályozza, hiszen másképp a bekapcsolás nem volna lehetséges. „Titokban vagyok tőlön” – folytatja az elbeszélő, aki feltehetően az említett külső hatalom előtt kényszerül titkolózni, ami az elbeszélés logikája szerint az orvosi tekintet, vagy az az orvos, aki a szöveg elején tanácsokkal látja el. [42.]

A *Holdvilágképűek* elbeszélői a betegség és az egészség, illetve a betegség és az én határait különböző módokon mossák el: a betegség testbe való beágyazottságának és a test identitáskonstruáló erejének felvázolásával, a betegség hatására gyermekivé váló páciens bemutatásával, különböző, a beteghez képest külsődleges nézőpontokba helyezkedéssel. A külső nézőpont használata, a sajátja idegenként tekintés a *Holdvilágképűek* autoimmunitást feldolgozó szövegeiben annyiban is beágyazott, hogy az autoimmun betegségek általános alapja az, hogy a szervezetet védő immunrendszer alkotóelemei a saját test fehérjéit idegenként ismerik fel, emiatt azokat is megtámadják. Az autoimmunitás mechanizmusa, a saját idegenként való felismerése tükörképe annak a látásmódnak, ahogyan a beteg saját testére mint külső szemlélő tekint rá: amikor az *Írisz I.* elbeszélője a szemcsepp fizikai hatását úgy fogalmazza meg, hogy „rácsodálkozom a köpenyére”, éppen annyira idegennek látja saját arcát, mint az immunrendszer a saját fehérjéket. [31.] Ezt a párhuzamot erősíti az is, hogy az elbeszélő-beteg több szövegben azonosul a szervezete védekező komponenseivel, vagy hasonul azokhoz, például a *Satu* soraiban: „nemsokára antitest leszek”. [85.] Autoimmunitás esetén a rendszer a saját fehérjét is Másikként érti, valamilyen betegség okozójaként, ez a működés pedig épp úgy mossa el a betegség és a beteg ember közötti határokat, mint ahogy a „betegség én vagyok” [68.] kijelentés csúsztatja egymásba az elbeszélő én identitását és a betegséget, vagy az „[É]n vagyok az inkubátor” [75.] az identitást és a gépi létezőt. A határok feloldása onnan is megérthető, hogy az elsődlegesen betegsége meghatározottságában megjelenő ember a külvilág számára [és a külső nézőpontok érvényesítése folytán önmaga számára is] Másikként konstruálódik, hiszen a magukat egészségesnek tekintő társadalmi csoportok a beteg kizárásán keresztül biztosíthatják önmaguk nem-betegként való

definícióját.⁸ A testre kívülről tekintés így vezethet ahhoz, hogy az én önidentifikáló folyamatainak alapjául a beteg test szolgáljon. „Másiknak lenni viszont annyit tesz, mint többszörösnek lenni, világos határok nélkül valónak”⁹ – a beteg énjének határait tehát sem a körülötte élők, sem az azok nézőpontjába helyezkedő én nem lehet képes pontosan meghatározni.

- 8 Julia Kristeva az abjekcióval összekapcsolódó kizárást mint egyfajta öndefiniáló jelenséget írja le. Julia Kristeva, *Powers of Horror. An Essay on Abjection*, ford. Leon S. Roudiez, Columbia University, New York, 1982, 6–7, 12–13. Az abjekció kollektív megjelenéseként értelmezhetők azok a társadalmi mozgások, amelyek egyeseket a csoport részeként fogadnak el, másokat kizárnak abból. Jackie Stacey, *Teratologies. A Cultural Study of Cancer*, Routledge, London, 1997, 76.
- 9 Donna J. Haraway, *Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években*, ford. Kovács Ágnes, Replika, 2005/51–52., 132.